

LÄNSSTYRELSEN KALMAR LÄN
INFORMERAR

Lex Sarah i Kalmar län år 2000

Anmälningar om övergrepp enligt 71 a § socialtjänstlagen
i äldreomsorg och omsorger om funktionshindrade

Lex Sarah i Kalmar län år 2000

Meddelande 2001:22

ISSN 0348-8748

ISRN LSTY-H-M—2001/22 --SE

Utgiven av: Länsstyrelsen Kalmar län,

Ansvarig enhet: Rättsenheten

Författare: Cristina Johnsson

Tryckt hos: Länsstyrelsens tryckeri

Upplaga: 100 ex

Förord

Från den 1 januari 1999 gäller ett tillägg i socialtjänstlagen, 71 a § SoL, vilket innebär en skyldighet för den som är verksam inom omsorgen om äldre och funktionshindrade att anmäla allvarliga missförhållanden. Bestämmelsen kom delvis som en reaktion på några mycket uppmärksammade fall av vanvård inom äldreomsorgen. Bestämmelsen brukar kallas för Lex Sarah, efter undersköterskan Sara Wagnert som slog larm om missförhållandena på sin dåvarande arbetsplats i Stockholm.

För att fästa uppmärksamhet på denna viktiga fråga och samtidigt fördjupa kunskaperna om missförhållanden och övergrepp inom vården, arrangerade Länsstyrelsen i Kalmar under hösten 2000 en mycket välbesökt konferens med föreläsningar bl.a. om forskning angående övergrepp på äldre.

I samband med årsskiftet har samtliga kommuner och enskilda verksamheter för äldre och funktionshindrade enligt SoL ombetts att besvara en enkät angående sitt arbete på detta område.

Länsstyrelsen vill tacka socialtjänstens och enskilda verksamheters personal som varit behjälpliga i arbetet med att lämna uppgifter till denna rapport.

Stig Lindahl

Cristina Johnsson

Innehållsförteckning   ***sida nr.***

Inledning   ***5***

Sammanfattning   ***5***

Lagstiftning   ***5***

Lex Sarah i praktiken   ***6***

Definitioner   ***7***

Lex Sarah i Kalmar län   ***8***

a. kommunal verksamhet   ***8***

b. enskild verksamhet   ***9***

Länsstyrelsens bedömning   ***9***

Lex Sarah i Kalmar län år 2000

Inledning

Sedan den 1 januari 1999 är de som arbetar inom äldreomsorg och omsorg om funktionshindrade skyldiga att anmäla övergrepp och andra allvarliga missförhållanden. Den nya bestämmelsen, 71 a § socialtjänstlagen (SoL), gäller såväl offentlig som enskilt driven verksamhet. Genom bestämmelsen, som brukar kallas Lex Sarah efter undersköterskan Sarah Wägnert, får både personal och frivilliga ett personligt ansvar att vaka över att enskilda får god omvårdnad och lever under trygga förhållanden. Socialstyrelsen har utarbetat föreskrifter och allmänna råd, SOSFS 2000:5 (S), som stöd för hur bestämmelsen ska tillämpas.

Länsstyrelsen i Kalmar genomförde i september 2000 en konferens för kommuner och enskilda verksamheter i länet för att aktualisera frågan och fördjupa kunskaperna om missförhållanden och övergrepp. Samtliga kommuner och ett flertal enskilda verksamheter deltog i konferensen.

Kommuner och enskilda verksamheter har ombetts att besvara en enkät från Länsstyrelsen om antalet anmälningar och hur man arbetar med information och åtgärder med anledning av bestämmelsen i socialtjänstlagen om missförhållanden och övergrepp. Enkätsvaren redovisas i denna rapport.

Sammanfattning

All personal inom omsorger om äldre och funktionshindrade är enligt 71 a § socialtjänstlagen (SoL) skyldiga att anmäla om de ser eller vet att övergrepp eller missförhållanden förekommer. Denna anmälningsskyldighet kallas för Lex Sarah.

I Kalmar län var det 12 anmälningar i kommunal verksamhet enligt Lex Sarah under år 2000. I tre fall gjordes polisanmälan.

Alla kommuner har informerat sin personal om informationsskyldigheten och samtliga har även skriftliga instruktioner. Länsstyrelsens bedömning är att länets kommuner arbetar medvetet och tydligt med frågor som rör övergrepp och missförhållanden.

I länet finns nio enskilt drivna verksamheter med tillstånd enligt 69 § SoL som berörs av Lex Sarah. Sju av dessa har instruktioner för personalen. Ingen av verksamheterna hade någon anmälan att rapportera för år 2000.

Länsstyrelsen kommer årligen att följa utvecklingen och antalet anmälningar enligt Lex Sarah inom omsorger om äldre och funktionshindrade i kommuner och enskilda verksamheter.

Lagstiftningen

71 a § SoL:

”Var och en som är verksam inom omsorger om äldre människor eller människor med funktionshinder skall vaka över att dessa får en god omvårdnad och lever under trygga förhållanden. Den som uppmärksammar eller får kännedom om ett allvarligt missförhållande i omsorgerna om någon enskild skall genast anmäla detta till socialnämnden. Om inte

missförhållandena utan dröjsmål avhjälps, skall socialnämnden anmäla förhållandet till tillsynsmyndigheten (Länsstyrelsen).

Första stycket gäller även inom motsvarande yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet. Anmälan ska göras till den som är ansvarig för verksamheten. Den ansvarige har att utan dröjsmål avhjälpa missförhållandet eller anmäla detta till tillsynsmyndigheten”.

Det är, enligt prop.1997/98 113, alltid möjligt att anmäla missförhållandet direkt till tillsynsmyndigheten (Länsstyrelsen). Sekretessen utgör inget hinder för en anmälan.

Anmälningsskyldigheten har inte förenats med någon bestämmelse om sanktion för den som inte fullgör sin anmälningsskyldighet. Anledningen till detta är att syftet med bestämmelsen i första hand är att komma tillrätta med missförhållanden och att en anmälningsskyldighet skall vara ett stöd för personal och andra verksamma att göra en anmälan utan rädsla för repressalier.

Lex Sarah i praktiken

Det har funnits en viss osäkerhet ute i verksamheterna om hur bestämmelsen i socialtjänstlagen ska tillämpas. Av det skälet har Socialstyrelsen (SoS) gett ut föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2000:5). Dessa innehåller definitioner och anvisningar om hur och när lagen ska tillämpas.

Föreskrifter är bindande anvisningar medan allmänna råd är just råd/rekommendationer för vägledning och stöd. Det är viktigt att komma ihåg att lagen och tillämpningsföreskrifterna gäller såväl i offentlig som privat verksamhet.

I föreskrifterna ställs krav på att kommuner och verksamhetsutövare har rutiner för hur anmälan ska hanteras. Det ska finnas skriftliga instruktioner för handläggningen av anmälningar enligt Lex Sarah, och en kopia på dessa ska lämnas till Länsstyrelsen (för privat verksamhet även till socialnämnden). Arbetsgivaren ska se till att personal och frivilligarbetande får kunskap om dessa instruktioner. Personalen ska kontinuerligt informeras om anmälningsskyldigheten. I instruktionerna ska det också framgå att det går att anmäla direkt till socialnämnden och Länsstyrelsen.

Anmälningar, vilka inte får vara anonyma, ska noggrant dokumenteras, bl.a. för att man ska kunna dra lärdom av dem och undvika missförhållanden framgent. I dokumentationen ska även framgå vilka åtgärder man vidtagit i det aktuella fallet.

När en anmälan kommer in ska utredning starta omedelbart, det vill säga samma arbetsdag som anmälan kommit in. Om en anmälan om allvarliga missförhållanden inte åtgärdats inom en vecka skall kommunen underrätta länsstyrelsen. Vid enskild verksamhet ska underrättelsen i sådana fall lämnas både till kommunen och Länsstyrelsen.

Om en inträffad händelse kan bedömas vara av brottslig karaktär bör, efter kontakter med den enskilde, gode män och anhöriga, polisanmälan göras.

Kommunen bör årligen sammanställa de anmälningar som kommit in och vilka åtgärder som vidtagits och även begära in information om anmälningar som är gjorda i enskild verksamhet.

I föreskrifterna klargörs också vilka/vad som omfattas av bestämmelsen. Detta innebär att övergrepp utförda av medboende kan innefattas, men inte övergrepp som begås av anhöriga i det egna hemmet och inte heller verksamheter enligt LSS.

Definitioner

I SoS föreskrifter/allmänna råd görs följande definitioner:

omsorger = avser insatser i form av service och omvårdnad som omfattas av socialtjänstlagen.

service = praktisk hjälp med hemmets skötsel (t.ex. tvätt och städning), inköp, ärenden på post och bank samt tillredning av måltid eller distribution av färdiglagad mat.

omvårdnad = vad som behövs för att tillgodose fysiska, psykiska och sociala behov bl.a.

- hjälp med att äta, dricka, klä sig och förflytta sig
- hjälp med att sköta personlig hygien
- insatser för att bryta isolering, och
- insatser för att känna trygghet och säkerhet.

allvarliga missförhållanden kan vara:

- övergrepp och brister i omsorgerna som utgör ett hot mot en enskilds liv, hälsa och säkerhet
- ett bemötande som klart avviker från grundläggande krav på respekt för självbestämmandet, integritet, trygghet och värdighet.

övergrepp kan vara:

- fysiska (t.ex. slag, nypningar, hårda tag)
- psykiska (t.ex. hot, bestraffningar, trakasserier, skrämsel och kränkningar)
- sexuella
- ekonomiska (stöld, utpressning, förskingring)

brister i omsorgerna kan röra:

- personlig hygien
- mathållning
- tand- och munhygien
- brister i tillsyn

Återkommande brister i omsorgerna, som t.ex. beror på bristande arbetsrutiner, kan sammantaget utgöra allvarliga missförhållanden även om bristerna var för sig inte kan anses vara det.

Anmälningsskyldiga är anställda, uppdragstagare, praktikanter eller personer som deltar i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Detta gäller även för frivilligarbetande som är verksamma på uppdrag av kommunen.

När ska anmälan göras?

Anmälan bör göras redan när det finns en grundad anledning anta att det föreligger missförhållanden.

Lex Sarah i Kalmar län år 2000

Länsstyrelsen har beslutat att årligen följa upp anmälningar om missförhållanden och övergrepp inom omsorgerna om äldre och funktionshindrade enligt 71 a § socialtjänstlagen. Samtliga kommuner och enskilda verksamheter i länet med tillstånd enligt 69 § SoL har därför ombetts att besvara en enkät (se bilaga 1) angående anmälningar och hur man arbetar med dessa frågor.

Frågorna i enkäten berör områden som information till personalen om anmälningsskyldigheten, vem i verksamheten som ansvarar för att ta emot anmälningar, antalet anmälningar under året, åtgärder med anledning av dessa samt om anmälan gått vidare till Länsstyrelsen och/eller polismyndigheten.

A. Kommunal verksamhet

Redovisning av enkätsvar från länets 12 kommuner (samtliga har besvarat enkäten):

Kommun:	Info.personal	Lex Sarah-anmälningar	Anm. Länsstyr.	Polisanm.
Borgholm	ja	0	0	0
Emmaboda	ja	0	0	0
Hultsfred	nej	1	0	1
Högsby	ja	0	0	0
Kalmar	ja	6	0	0
Mönsterås	ja	0	0	0
Mörbylånga	ja	1	0	1
Nybro	ja	0	0	0
Oskarshamn	ja	3	0	1
Torsås	ja	0	0	0
Vimmerby	pågår	0	0	0
Västervik	pågår	1	0	0
Summa:	-	12	0	3

Samtliga kommuner i länet arbetar med information om anmälningsskyldigheten till personalen i verksamheterna. Alla kommuner utom tre har en namngiven person som ansvarar för mottagande av anmälningar, men även dessa tre är tydliga med vem man ska anmäla till (exv. närmaste chef).

I Kalmar län har totalt 12 anmälningar enligt Lex Sarah kommit till kommunernas kännedom. Anmälningar förekommer i fem av länets kommuner. Samtliga anmälningar har åtgärdats så snabbt att någon anmälan till Länsstyrelsen inte varit behövlig. Tre av anmälningarna har varit av den arten att man gjort en polisanmälan.

Kommunerna som fått in anmälningar har också beskrivit vilka åtgärder som vidtagits med anledning av anmälningarna. Det gäller ofta förändringar av arbetsrutiner, utbildning av personal, informationsinsatser, förändrade delegationsbeslut, större delaktighet av chefer och förändrade arbetsscheman.

När det gäller åtgärder direkt riktade till personal som utfört ett övergrepp eller visat brister i bemötandet av omsorgstagare har bl.a. följande åtgärder vidtagits: varning, avstängning, omplacering, avskedande och polisanmälan.

Samtliga kommuner i länet har utarbetat ett skriftligt informationsmaterial till personalen om deras anmälningsskyldighet.

B. Enskild verksamhet

I länet finns nio enskilda verksamheter med tillstånd enligt 69 § SoL, där Länsstyrelsen bedömt att bestämmelserna om anmälningsskyldighet är tillämpliga. Det gäller åtta verksamheter för psykiskt funktionshindrade och en verksamhet för äldre. Samtliga verksamheter har besvarat enkäten.

Av dessa har sju utarbetat instruktioner rörande Lex Sarah. Ingen har uppgivit att man haft några anmälningar enligt 71 a § SoL under år 2000.

Länsstyrelsens bedömning

Att anmäla och utreda misstänkta övergrepp mot äldre och funktionshindrade är en mycket angelägen men komplicerad uppgift. Vissa övergrepp eller allvarliga missförhållanden är så subtila och otydliga att det kan vara mycket svårt – men desto viktigare – att sätta stopp för dem. Andra är synliga för utomstående och kan lättare åtgärdas – om de som finns omkring den enskilde fullgör sin anmälningsskyldighet. Bestämmelsen i socialtjänstlagen har som syfte att stödja vårdpersonal som ser eller hör talas om missförhållanden eller övergrepp, att våga göra en anmälan utan risk för repressalier. Man är ju enligt lagen skyldig att anmäla!

Att inte få sin mun rengjord ordentligt varje dag kan vara ett exempel på bristande omsorg, kanske till synes av mindre art, men som kan betecknas som ett allvarligt missförhållande om det får pågå. I ett sådant exempel är diskussioner i arbetslagen och förändringar av arbetsrutiner ofta den rätta lösningen. Det är väl känt att vårdpersonal och chefer arbetar mycket ambitiöst med att organisera arbetsuppgifterna så att man kan garantera en god vård och omsorg.

Ledningen inom omsorger om äldre och funktionshindrade bör årligen informera personalen om anmälningsskyldigheten. Nyanställda och vikarier bör få informationen vid sin introduktion.

Alla kommuner i länet arbetar med information till personalen, vilket är mycket positivt. När ett övergrepp anmäls, och utredningen ger vid handen att något är fel eller mindre bra, är det viktigt att kraftfulla åtgärder vidtas omedelbart. Länets kommuner rapporterar att man dels, vilket är det viktigaste, drar generella slutsatser och vidtar förändringar som minskar risken för ett upprepande. Det kan t.ex. vara utbildning av personal, informationsinsatser, förändrade arbetsrutiner, större närvaro av chefer, bättre rapporteringsrutiner mellan arbetspassen etc.

När någon enskild arbetstagare begått ett övergrepp eller uppvisat ett så dåligt omdöme eller uppträdande som för den enskilde innebär en kränkning, måste den personen skiljas från arbetsuppgiften. Kommunerna rapporterar några ärenden där man stängt av, varnat, sagt upp och/eller gjort polisanmälan mot personal. Detta är några få fall i länet och Länsstyrelsen bedömer att man i dessa fall handlat kraftfullt och korrekt.

Det är angeläget, enligt Länsstyrelsens mening, att man inte enbart gör arbetet enligt Lex Sarah till ett sökande efter syndabockar när något går fel. Det är minst lika viktigt att det som hänt analyseras och diskuteras i verksamheten så att man kan dra lärdom av det som hänt och försöker förebygga upprepningar och på det sättet utveckla verksamheten till en allt bättre vård och omsorg.

Enligt Länsstyrelsen bedömning arbetar länets kommuner aktivt och tydligt med frågor som rör Lex Sarah-ärenden.

De enskilda verksamheterna har även engagerats i frågan. Några har mycket genomarbetade rutiner rörande anmälningar, detta som ett led i sitt arbete med kvalitetssäkring/kvalitetsutveckling. Det är dock otillfredsställande att några verksamheter ännu inte har instruktioner till sin personal eller genomarbetade rutiner för denna viktiga fråga.

Länsstyrelsen har för avsikt att årligen följa arbetet och antalet anmälningar om övergrepp och missförhållanden inom omsorger om äldre och funktionshindrade i länets kommuner och enskilda verksamheter.